

Petter Dass-portrettet i Melhus kirke - myte og mysterium

Av Ivar Roger Hansen

Daglig leder ved Petter Dass-museet

Genealogen nr. 2 / 2007 møter oss med et utkrysset presteportrett på forsiden med underliggende tekst: "Feil mann: Dette er ikke Petter Dass." Artikkelen som forsiden slår an tonen til, har Are S. Gustavsen kalt "Nordnorsk identitetskrise: Petter Dass har mistet sitt ansikt."¹ Nå har en ny opplysningstid innhentet oss med lokalhistorikeren Kåre Hansens bok *Petter Dass – mennesket, makten og mytene*. Forskningen rundt Petter Dass har med dette gått inn i en ny tidsalder, blir det slått fast.

Kåre Hansen har lagt ned et stort arbeid og skrevet en bok basert på grundige og vel dokumenterte arkivstudier. Både gjennom avisinnlegg og artikler i fagpressen har Kåre Hansens framstilling fått ros og møtt motbør. Boken har skapt debatt, ikke på grunn av manglende referanser, men på grunn av, etter manges oppfatning, den spesielle negative framstillingsformen, manglende kritisk holdning til kildene og en teleologisk tolkning av dem. *HIFO-nytt*² nr. 4, 2007 er i stor grad viet debatten omkring Hansens bok. Undertegnede har der i artikkelen "Den besværlige Petter Dass"³ gitt til kjenne begrunnede innvendinger mot boken og kildebruken, og de skal ikke gjentas her.

Til tross for at den samme Kåre Hansen allerede i 2000 med en artikkel i tidsskriftet *Heimen*⁴ mener å bevise at det antatte Petter Dass-portrettet i Melhus kirke ikke forestiller Petter Dass, men Melhus-presten Oluf Mentzen Darre, mener Gustavsen i sin artikkel at Hansens gjentatte argumentasjon om portrettet er noe av det viktigste han gjør i sin bok. Det er sågar "bokens mest virkningsfulle avsløring."

Are S. Gustavsen gjør også Petter Dass-museet en visitt i sin artikkel og finner det merkelig at portrettet av Dass fortsatt figurerer på museets hjemmeside. Museet nekter å ta innover seg ny viten blir det påstått, og museet stiller seg på linje "med de som fortsatt tror at jorden er flat og at solen går i bane rundt jorden." Museets fortsatte bruk av Melhus-portrettet er i følge Gustavsen uttrykk for en steil holdning i den grad at museet selv er i ferd med å tape ansikt.

Gustavsens utgangspunkt for sin kraftige dom over museet er hans oppfatning av at Kåre Hansen "argumenterer godt for og konkluderer betryggende med at portrettet i Melhus kirke på ingen måte kan være av Petter Dass".⁵

Petter Dass-museet er ikke enig i dette. Vi mener at det absolutt kan stilles kritiske spørsmål til den argumentasjon og den konklusjon Kåre Hansen framsetter i portrettspørsmålet. Men vi kan heller ikke bevise at Melhus-portrettet virkelig forestiller Petter Dass. Derfor har vi i vår nye utstilling valgt å problematisere og presentere *debatten* omkring portrettet og variasjoner i kunstneriske tolkninger av Hr. Petters antatte ansikt, framfor å formidle et bastant syn i den ene eller annen retning.

¹ *Genealogen* nr 2 /2007, s. 21 – 23.

² Publikasjon utgitt av Den norske historiske forening.

³ *HIFO-nytt* nr. 4/ 2007, s. 18 – 24.

⁴ Kåre Hansen: Maleriet av Petter Dass i Melhus kirke? I *Heimen*, b. 37 (nr. 3 2000), s. 163 – 184. Artikkelen blir i det følgende referert til som Hansen : 2000. Artikkelen er også gjengitt i *Årbok for Helgeland*, årg. 33 (2002), s. 82 – 108.

⁵ *Genealogen* nr 2 /2007, s. 22.

Petter Dass-museet har hilst debatten omkring Kåre Hansens bok hjertelig velkommen. Sammen med oppmerksomheten rundt Henrik Langelands roman ”Francis Meyers lidenskap”, der Dass figurerer i en høyst fiktiv kontekst, har debatten vært en gavepakke for det nye museet. Den har bidratt til nasjonal oppmerksomhet, synliggjøring av Petter Dass som et aktuelt tema og ikke minst har den inspirert oss som arbeider med Petter Dass, til å gå inn i forskning og formidling med et skjerpet kritisk blikk.

Utgangspunkt for en undersøkelse

Det antatte Petter Dass-portrettet i Melhus kirke har påmalte tidsangivelser som utgjør hele grunnlaget for debatten om hvem maleriet forestiller. Opplysningene er antatt å angi hvor gammel presten på bildet er, og hvor lenge han har vært i tjeneste. Innskriften er på latin, Ministerii XI og Ætatis XXXVII, og skulle angi at den portrettede hadde vært i tjeneste i 11 år og var 37 år gammel da bildet ble malt.

Men er disse opplysningene til å stole på? Er påskriften malt samtidig med portrettet, og hva ligger til grunn for opplysningene? Er det prestens egne opplysninger, eller har maleren innhentet dem fra annet hold? Disse spørsmålene er ikke reist i Kåre Hansens drøfting av Melhus-portrettet, men er viktige både ut fra et generelt kildekritisk synspunkt og ut fra den argumentasjon som blir ført. Neste spørsmål blir så hvem disse opplysningene kan passe for.

Kåre Hansens artikkel har som primært mål å bevise at portrettet ikke kan forestille Petter Dass, sekundært er målet å bevise at det er Oluf Mentzen Darre⁶ som er avbildet. Grunnlaget for denne bevisførselen er å fastsette tidspunktet for når de respektive herrer offisielt tok fatt på sin prestegjerning, eller kanskje det tidspunktet de selv mente var riktig å oppgi til maleren. La oss se nærmere på hovedgrunnlaget for Kåre Hansens konklusjon.

Når tiltrådte Oluf Mentzen Darre og Petter Dass sine prestestillinger?

Både Oluf Mentzen og Petter Dass kom til sine respektive prestestillinger langs en noe kronglete vei, dog på forskjellig måte. Oluf Mentzen var i 1659 blitt beskikket til konrektor ved Trondhjems katedralskole etter initiativ fra stattholderen, ”etter en del av kapitelherrenes begjæring”.⁷ Ikke lenge etterpå kom Mentzen i konflikt med biskopen, Erik Bredal, som følte at skolen var blitt påtvunget Mentzen. Bredal ønsket å kvitte seg med ham ved å sende han ”ud paa Landet”.⁸ Anledningen bød seg allerede i 1660 da sognepreststillingen i Melhus skulle besettes etter Melchior Melchiorssens bortgang.

Ansettelen av Oluf Mentzen som prest i Melhus kommer i en overgangstid for ordningen med utnevning av prester. Prosedyren med at prestene ble tilsatt gjennom lokale valg (fri kallsrett) ble med eneveldets innføring erstattet av kongelige utnevnelser. Ordningen hadde imidlertid blitt gradvis utvannet gjennom de mange kongelige ekspektansebrevene kapellanene (og andre) kunne skaffe seg med forhåndsløfte om et embete.

Til stillingen som sogneprest i Melhus hadde fire kandidater ”latt seg høre” av de lokale kallsmennene. Tilslutt sto valget mellom Oluf Mentzen og Erik Andersson

⁶ De fleste kilder omtaler ham kun som Oluf Mentzen. Vi velger å gjøre det samme.

⁷ A. E. Erichsen: Trondhjems Katedralskoles Historie, Trondhjem 1911, s. 80.

⁸ Brev fra biskop Bredal til professor Thomas Bang, 23.09 1659. Op. cit. Ludvig Daae: Trondhjems Stifts geistlige Historie, Trondhjem, 1863, s. 117.

Opdal. Mentzen lå godt an til å vinne valget, men da grep enken etter Melchiorson inn og ba om at valget måtte utsettes. Det lå i dagen at hun skulle gifte seg med sin manns etterfølger, og hun ville ikke "fatte noget hjertelag eller samtykke nogen tid til Oluf Mentsson."⁹ Utnevnelsen ble utsatt, og i mellomtiden hadde flertallet endret seg i Opdals favør. Oluf Mentzen stevnet nå prostene og kallsmennene for domkapitlet, i det han mente at framgangsmåten for utnevnelsen var gal. I mellomtiden dukket det opp nok en kandidat til stillingen, Jens Grøn. Han hadde fått ekspektansebrev på grunnlag av sin krigsinnsats. Men også Opdal kunne legge fram et slikt dokument. Oluf Mentzen hadde imidlertid nå begitt seg til København for å tale sin sak overfor kongen.¹⁰

Avgjørelsen på det hele kom 11. januar 1661 da kongen ga ordre til biskop Bredal om å innsette Oluf Mentzen som sogneprest i Melhus, "eftersom oss hans gaver selv bekjent er."¹¹ Enken etter Melchiorson måtte forsonne seg med situasjonen om hun skulle fortsette å bo på prestegården, og Helle Andersdatter blir tilslutt gift med Oluf Mentzen. Nøyaktig tidspunkt for inngåelse av ekteskapet er imidlertid ikke kjent.

I sin artikkel i tidsskriftet *Heimen* : 2000 forsøker Kåre Hansen å bevise at Oluf Mentzen ikke kan ha vært prest i Melhus før i 1662. Han bygger sine slutninger kun på referanser i jordebøker og amtsregnskap. Han nevner ikke kongebrevet av 11. januar 1661. Vi kjenner dessuten nok en kilde som Kåre Hansen ikke refererer, nemlig referatet fra valget av utsendinger i forkant av kongehyllingen i Christiania sommeren 1661. I forbindelse med innføringen av eneveldet i 1660 ble det planlagt en storstilt hylling av kong Fredrik III også i Norge. Denne seremonien, som hadde funksjon som en aksept av den nye statsforfatningen, skulle skje i Christiania i august 1661. Deltakerne representerte forskjellige samfunnsgrupper, valgt gjennom representative valg over hele landet.

6. juni 1661 er det prestene i Dalane prosti som skal velge sin representant. I referatet fra møtet er alle deltakende sogneprester i prostiet nevnt, blant andre "Olle Mendtsøn, pastor paa Melhus."¹² Referatet er underskrevet "Thrundhiemb dend 6 junij anno 1661". Tre prester undertegnet ved fullmakt, fire ved "Egen hand", der i blant "Oluff Mentzen."¹³

Det kan på dette grunnlag ikke herske tvil om at Oluf Mentzen betraktet seg selv som sogneprest i Melhus sommeren 1661. Dette er også et årstall alle oppslagsverk og biografier oppgir. Kåre Hansen er altså av en annen oppfatning og tillegger jordebøker og amtsregnskap større vekt enn de to kildene vi her har redegjort for.¹⁴

⁹ Framstillingen av denne historien bygger på Trygve Lysaker: *Nidaros Erkebispestol og bispesete 1153 – 1953*, [Trondheim], 1987, bind I, s. 177 – 180, som igjen viser til Trondhjems Domkaptittels Forhandlingsprotokoll 1660 – 1662, fol. 4b ff og fol. 11 b ff, Statsarkivet Trondheim. Historien er også gjengitt i A. E. Erichsen: *Trondhjems Katedralskoles Historie*, Trondhjem 1911, s. 80 – 82.

¹⁰ 3. desember 1660 går det befaling fra Kongen til Ove Bjelke og Dr. Hans Svane om å dømme mellom Oluf Mentzen og Erik Opdal i anledning striden om pretekallet i Melhus. Riksarkivet, Norske Missiver T XI 4a – b.

¹¹ Riksarkivet, Norske Missiver T XI 9a – b.

¹² Alle prestene på møtet benevnes "pastor".

¹³ Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548 – 1661. (Red.: Rolf Fladby), tredje bind, første hefte. Oslo, 1974, s. 138 – 139.

¹⁴ At Oluf Mentzen i Trondhjems amtsregnskap for 1662 oppgis å være leilending på gården "Hegdall", henger trolig sammen med at han på det tidspunktet ennå ikke var gift med sin forgjengers enke, Helle Andersdatter, og dermed flyttet inn på prestegården. Jfr. situasjonen beskrevet ovenfor.

Oluf Mentzens fødselsår har det ikke vært reist tvil om. Hans portrett¹⁵ i Melhus kirke i forteller at han er født i 1636. Andreas Erlandsen opplyser mer nøyaktig at han var født i Trondheim 8. november 1636.¹⁶

Etter vår oppfatning viser forholdet mellom fødselsår og de offisielle opplysningene om tidspunktet for utnevning til embetet i Melhus at Kåre Hansens regnestykke og konklusjoner som knytter Oluf Mentzen til det antatte Dass-portrettet, ikke kan stemme. Da Mentzen var 37 år (1673) hadde han vært prest i 12 år, ikke 11.

Da Petter Dass omkring årsskiftet 1670-71 skrev sin søknad¹⁷ til kongen om å få bli kapellan Henrik Dinclovs assistent, handler det også om å opprette en ny stilling. I henhold til Den Trondhjemske reformats¹⁸ var nemlig ikke kapellanen i Nesna begunstiget med noen personellkapellan. 6. juli 1671 gir stattholder Gyldenløve sin positive påtegning til søknaden. Dinclovs egen søknad er også udatert. Den er ført i pennen av Petter Dass, og den er også undertegnet av sognepresten i Alstahaug, Jacob Hermandsson Borchmand.¹⁹

22. januar 1672 blir kallsbrev for "Peter Dassius" som medtjener for Henrik Dinclov utstedt i København av geheimeråd Peter Griffenfeld. Brevet gir også Petter Dass løfte om å kunne etterfølge Dinclov i kapellanstillingen ved hans død, "saafremt han helles [sic.] efter foregaaende Examen til Prædikeembedet dyktig befindes..."²⁰

Men Petter Dass sin eksamensavleggelse og formelle tiltredelse på Nesna blir tydeligvis forsinket. Før ordinasjon og hans giftemål med sin forlovede Margrethe Andersdatter, hadde den kjente saken med barnefødselen kommet opp. Dette stoppet ikke hans karriere, men ga en viss utsettelse.²¹ I et brev datert København 17. september 1673, utstedt etter geheimeråd Griffenfelds ordre, heter det "at Vi efter allerunderdanigst Ansøgning og Begjæring allernaadigst haver tilgivet og efterladt, saa og hermed tilgiver og efterlader Peter Petersen Dassius, Studiosus, sin med hans trolovede Fæstmø begagne Leiermaals Forseelse, saa han desuagtet til Præstekald eller andre geistlig Bestillinger, hvor det ellers lovligen ske kan, maa antages og befordres."²²

Foruten dateringen merker vi oss to viktige ting med dette brevet: Petter Dass tituleres fortsatt "Studiosus", student, og i brevet understrekes det at det er denne tilgivelsen for leiermålsforseelsen som er det formelle grunnlaget for at han "til Præstekald eller andre geistlig Bestillinger ... lovligen... kan ... antages." Ut fra dette må vi kunne slå fast at Petter Dass offisielt ikke kunne ordineres til prest før etter september 1673.

¹⁵ Portrettet sto opprinnelig i et tredelt epitafium med portretter av Mentzens to nærmeste forgjengere foruten av ham selv. Portrettene er tatt ut og henger i Melhus kirke, mens epitafiet med kopier av portrettene befinner seg ved Vitenskapsmuseet i Trondheim.

¹⁶ Andreas Erlandsen: Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift. Christiania 1844 - 1855, s. 117.

¹⁷ Riksarkivet, Åpne brev R XII 518b – 519a. Søknaden er udatert.

¹⁸ Den Trondhjemske reformats fra 1589 regulerte hele den praktiske ordningen av kirken i hele Nidaros bispedømme: antall kirker, antall prester, antall gudstjenester og prestenes lønn.

¹⁹ Riksarkivet, Åpne brev R XII 518b – 519a.

²⁰ Ibid.

²¹ Prosedyren i slike tilfeller var fastlagt gjennom kongelig forordning av 16. mai 1647. Bestemmelsene ble videreført i Christian V.'s lovverk (1683 /87).

²² Riksarkivet, Åpne brev R XII 712a – b. Søknaden som ligger til grunn for denne tilgivelsen er dessverre ikke kjent.

Det er av flere²³ blitt gjort et poeng av at Petter Dass selv i mange tilfeller ikke er konsekvent når han omtaler lengden på sin prestegjerning. Kåre Hansen har i sin artikkel på en oversiktlig måte gjort rede for disse variasjonene og konkluderer med at 1672 må betraktes som Petter Dass' tiltredelsesår.²⁴

I vurderingen av dette må vi tillate oss å se praktisk på situasjonen. Det er neppe tilfeldig at det er hos kapellan Dinclow på Nesna at Petter Dass forsøker å få tjeneste. Dinclow var nemlig fetter av Petter Dass' tilkommende svigermor Elisabeth Larsdatter som var gift med tre etterfølgende kapellaner i Vefsn.²⁵ Jacob Borchmand, sognepresten i Alstahaug, og Dinclows overordnede, og som vi har sett også undertegnet søknaden, hadde vært gift med en annen kusine av Dinclow, Gunnhild Larsdatter, søster av Petter Dass' svigermor. Dessuten var Petter Dass sin onkel, Jonas Falch, kapellan hos Borchmand på Alstahaug fram til sin død i februar 1671. Petter Dass er ung,²⁶ og han er i ferd med å stifte familie. Han ønsker tilsynelatende å oppholde seg på Helgeland, og vi ser at det er et sterkt familiært nettverk som står rundt ham når han skal søke tjeneste.

Petter Dass har neppe gått arbeidsledig fra 1671 til tilgivelsen for hans leiermål forelå. Sannsynligheten er stor for at han av praktiske grunner har assistert Dinclow i denne perioden. Hans Midbø drøfter dette i en artikkel. Midbø gjennomgår de divergerende tidsangivelsene og konkluderer slik: "De usikre angivelsene vi finner i brevene etter 1695 er ikke stort å bygge på; iallfall kan vi ikke bare på grunnlag av dem si at Petter Dass begynte sin prestegjerning i 1672. Men det er ingenting i veien for at han i 1672, ja 1671 og 70 med, som studiosus kan ha hjulpet den gamle kapellan i embetstjenesten; Brønnø kirkebok viser at dette var meget vanlig i den tids kirkeliv: når presten var på reise eller på annen måte forhindret, stod der straks en studiosus parat til å holde prediken. [...] Men vi finner ingen sikre kilder for at han [Petter Dass] før september 1673 er rettelig innsatt som prest i sitt embete."²⁷ Roar Tank hadde tidligere kommet til samme konklusjon som Midbø: "Usandsynlig er det heller ikke, at Peter Dass har hjulpet den gamle Hr. Henrik lidt i hans Embetsgjerning allerede før den sidste Indvielse."²⁸ Sannsynligheten er jo også større for at Petter Dass kan ha utført tjenester på vegne av kapellanen som "studiosus" enn at han skulle ha vært ordinert som prest før det formelle lovlige grunnlaget var i orden. At Petter Dass i enkelte sammenhenger kan regne denne tiden som en del av sin tjenestetid, er heller ikke urimelig.

De steder hvor Petter Dass angir sin tjenestetid er å finne i dokumenter av høyst forskjellig slag, fra poetisk diktning, forskjellige embetsbrev til hans søknad om embetet som sogneprest i Alstahaug. Denne søknaden er stilet til kongen, og vi tillater oss å tro at Petter Dass i denne situasjonen la vekt på å være både presis og korrekt. I søknaden sier han "... Jeg Wværdig hafver nu tient Wnder samme Kald, som

²³ A. E. Erichsen: *Dassiana*. Kristiania, 1891, s. 119 – 120. Roar Tank: Se note 28. Hans Midbø: Se note 27. Kåre Hansen : 2000.

²⁴ Hansen : 2000, s. 175.

²⁵ For nærmere opplysninger om dette slektsforholdet se Stamtavle over Slægten Bernhoff, Christiania, 1885, s.116 og s. 252.

²⁶ Da stattholderen i 1671 anbefaler ham til stillingen er han fortsatt etter lovens bokstav for ung til å bli prest. Etter loven skulle man ha fylt fulle 25 år for å kunne inneha et presteembete. Petter Dass' alder er ikke nevnt i noen av søknadene og heller ikke anført som noen betingelse i kallsbrevet.

²⁷ Hans Midbø: Når ble Petter Dass prest? I *Håløygminne*, hefte 4 1942, s. 289 – 291.

²⁸ Et Bidrag til Peter Dass' Biografi ved Roar Tank. *Historisk Tidsskrift*, 4. rekke bind 4, s. 427 – 436. I sin artikkel (Kåre Hansen: 2000, s. 173 – 175) presenterer Kåre Hansen en rekke argumenter for at Petter Dass må ha vært ordinert allerede i 1672. Det vil føre for langt her å imøtegå alle hans resonnementer, noe det imidlertid åpenbart er grunnlag for.

Residerende capellan henved 16 Aars tid, 9 Aar i min formands tid wden all løn, och siden 7 aar effter hans død, och imidlertid intett hafft andet end det w-visse at lefve af...”.²⁹

Den eksakte dato for Dinclows død er ikke kjent. Men alt taler for at han døde omkring årsskiftet 1681 – 82. Også Kåre Hansen viser til at Petter Dass overtok stillingen som residerende kapellan i Nesna i 1682.³⁰ Petter Dass sin søknad om sogneprestembetet i Alstahaug er udatert, men må være skrevet i slutten av april 1689. Hans forgjenger Peder Meyer døde 26.april,³¹ kallsbrevet er datert 18 mai.³² Når Dass i sin søknad skriver at han henved 16 års tid har tjenestegjort i Nesna, stemmer dette godt med tilgivelsesbrevet som er datert i september 1673. Hans andre opplysning om at han har vært i tjeneste 7 år etter sin formanns død stemmer også ut fra året 1682 som antatt tidspunkt for overtakelsen av kapellanstillingen etter Dinclow. Årstallene Petter Dass oppgir i sin søknad lar seg kontrollere mot andre referanser. Dette befester 1673 som året for Petter Dass sin offisielle ordinasjon som prest.³³

Vi kjenner bare en opplysning om Petter Dass sitt fødselsår. Hans barnebarn og første biograf Albert Chr. Dass skriver i innledningen til sin utgave av *Nordlands Trompet* fra 1763 at Petter Dass er født på Nord- Herøy i 1647.³⁴ Så lenge vi ikke har andre relevante motstridende opplysninger om fødselsåret, velger vi å legge denne kilden til grunn.

Sett i forhold til påskriften på det antatte Dass-portrettet i Melhus, kan vi hevde at den stemmer med Petter Dass' vita, det vil si forholdet mellom alder og tjenestetid slik det er oppgitt: $1647 + 37 = 1684$. $1673 + 11 = 1684$.³⁵

En foreløpig oppsummering

Argumentasjonen omkring fastsettelsen av hvem det antatte Petter Dass-portrettet i Melhus egentlig forestiller, tar utgangspunkt i de opplysninger som er gitt på bildet: den som er avbildet er 37 år gammel og har tjenestegjort i 11 år. Historikeren Kåre Hansen mener å kunne bevise at inskripsjonen ikke stemmer for Petter Dass' vedkommende, men derimot for Melhus-presten Oluf Mentzen. Grunnlaget for hans slutning er å fastsette året for når henholdsvis Dass og Mentzen tok til med sin prestegjerning. Kåre Hansen mener at året for Dass sin ordinasjon er 1672 og at Darre ikke kan ha vært prest i Melhus før 1662. På dette grunnlag stemmer ikke maleriets inskripsjon for Dass, men for Mentzen. De kildene som vi mener bør vektlegges, nemlig myndighetenes offisielle tilsetningsbrev (i Dass sitt tilfelle hans

²⁹ Riksarkivet, Danske Kanselli, Norske Innlegg 23.04 1689 – 09.09 1690.

³⁰ Kåre Hansen : 2000, s. 175. Hansen viser her til opplysninger i skattelister som underbygger årstallet 1682 som tidspunktet for PDs overtakelse etter Dinclow.

³¹ Svein Tore Dahl: Geistligheten i Nord-Norge og Midt-Norge i tiden 1536 – 1700. Trondheim 2000, s. 283.

³² Riksarkivet, Åpne brev R XVI 198a – b.

³³ Dette resonnementet deles også av konsulent Ellen Elster Martol ved Riksarkivet i en artikkel i Arkiv-Magasinet, nr. 2 1997, s. 26 – 28.

³⁴ Beskrivelse over Nordlands Amt i Tronhiems Stift: Først udgivet under Titel Nordlands Trompet, i Vers forfattet af Peter Dass. København 1763, s. 6.

³⁵ I sin bok Petter Dass - mennesket, makten og mytene (2006), presenterer Kåre Hansen en luftig hypotese om at Petter Dass må være født i 1646. Vi har sett at Hansen også hevder at hans tjenestetid skal regnes fra 1672. Med hans korrigerede fødselsår ser vi at opplysningene på maleriet plutselig stemmer også med Kåre Hansnes argumentasjon: $1646 + 37 = 1683$, $1672 + 11 = 1683$. Dermed faller også bunnen ut av hans påstand om at maleriet på grunnlag av tidsangivelsene ikke kan forestille Petter Dass.

benådningbrev for leiermålsforseelsen), slår fast at de respektive tiltredelsesår må være henholdsvis 1673 og 1661. Med utgangspunkt i prestenes fødselsår 1647 og 1636, stemmer da inskripsjonen for Petter Dass, men ikke for Oluf Mentzen. Vi kan med dette likevel ikke bevise til fulle at maleriet virkelig forestiller Petter Dass, men vi mener med sikkerhet å kunne fastslå at det ikke kan forestille Oluf Mentzen. Et annet forhold som forsterker en slik vurdering, er det antatte årstallet for når portrettet er utført. Dersom det skulle forestille Oluf Mentzen, må det være malt i 1673 (1636 + 37). Oluf Mentzen hadde i 1666 bekostet et stort epitafium over seg selv og sine to nærmeste forgjengere i Melhus kirke.³⁶ Det virker urimelig at Oluf Mentzen allerede syv år etter å ha investert i det store epitafiet skulle ha behov for nok et portrett av seg selv i samme kirke, og at dette portrettet for ettertiden ikke ble knyttet til hans navn. Og hvordan kunne Hr. Oluf endre så totalt utseende i løpet av syv år? Det skal vi komme tilbake til senere.

Maleriets historie i Melhus kirke

Når det antatte Dass-bildet er kommet til Melhus kirke, er vanskelig å finne noen klar dokumentasjon på. Kåre Hansen viser i sin artikkel til tre 1700-talls beskrivelser av inventaret i Melhus kirke. (Melhus kirkestol 1700 – 1721, Nannestads almanakk for 1750 og Gerhard Schønning reisebeskrivelse 1773 -75.)³⁷ Beskrivelsene nevner malerier og epitafier, men ikke noe spesifikt maleri som kan identifiseres som Dass-portrettet. Maleriet kan likevel ha vært i kirken på dette tidspunktet. Lars Hess Bing gir i sin *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland...*³⁸ fra 1796 en beskrivelse av Melhus kirke med utsmykning og inventar. Han nevner to epitafier, bl.a. det med de tre prestene Mogensen, Falch og Mentzen. Noe annet presteportrett er ikke beskrevet. Sannsynligvis har Bing hentet sine opplysninger fra Schørrings beskrivelse og bringer derfor ikke nye opplysninger til torgs.

Den første sikre beskrivelse av portrettet i Melhus-kirken skriver seg fra tidsrommet 1815 – 17 da offiseren Lorentz Diderich Klüwer reiste rundt i Trøndelag og registrerte minnesmerker for Vitenskapsselskapet i Trondheim. I sin reiseskildring gjør han blant annet rede for inventaret i Melhus kirke. Om det antatte Dass-portrettet heter det: ”Paa en Tavle bag Alterret findes en gammel Præst afmalet, hvorved kun følgende sees: ministerii XI. ætatis XXXVII”.³⁹ Utover dette gir Klüwer ingen opplysninger om bildet. Han knytter det ikke til noen tidligere prest i Melhus eller til noen annen navngitt person. I følge Klüwer henger maleriet bak alteret. Et fotografi fra Melhus gamle kirke gjengitt i Trygve Lysakers historiske beretning om Nidaros bispedømme⁴⁰ viser at plassen bak alteret ikke var noe framtrædende og i øynefallende sted for en hedersbevisning. Bildets plassering styrker tanken om at det ikke

³⁶ Vi forutsetter da at epitafiet skriver seg fra samme år som dateringen på Mentzens portrett tilsier: PICT. 1666.

³⁷ Kåre Hansen : 2000, s. 166.

³⁸ Lars Hess Bing: *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland*, efter ældre og nyere, trykte og haandskrevne geographiske, chorographiske, topographiske, statistiske Skrifter, Afhandlinger og Efterretninger, saavelsom ved Brevvexling og ellers erholdte Oplysninger, forfattet i alphabetisk Orden. København, 1796.

³⁹ *Norske Mindesmærker, aftegnede paa en Reise igjennem en Deel af det Nordenfjeldske, og beskrevne af Lorentz Diderich Klüwer, Capitaine og Divisjons-Adjutant, Medlem af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Christiania, 1823, s. 102.*

⁴⁰ Trygve Lysaker: *Nidaros Erkebispesetol og bispesete 1153 – 1953*, [Trondheim], 1987, bind I, s. 403.

forestiller noen Melhus-prest, og at det er blitt satt inn i kirken til oppbevaring kun i kraft av at det er et presteportrett.

På dette grunnlag er vår hypotese at portrettet er kommet til Melhus kirke på et senere tidspunkt enn det er malt. Bildet forestiller ikke noen prest som har gjort tjeneste i Melhus. Det har sannsynligvis tilhørt personer bosatt på Melhus eller i distriktet med relasjoner til kirken. Etter som en prest er avbildet, er kirken blitt vurdert som et passende oppholdssted. Bildet er sannsynligvis gitt til kirken som gave. Foranledningen kan ha vært alt fra flytting, skifte eller lignende. Ettersom bildet ikke har noen klar proveniens knyttet til kirken, er det heller ikke urimelig at opplysninger om hvem som er avbildet, er gått tapt.

Det finnes en rekke portretter av forskjellige medlemmer av Dass-familien. I dag ser vi at disse bildene gjennom generasjoner er blitt spredt landet over gjennom arv. Spørsmålet blir så: hvordan kan et portrett av Petter Dass ha vært i eie hos noen med tilknytning til Melhus? Kåre Hansen nevner et par relasjonsforhold i sin artikkel. Men det viser seg at det finnes en rekke forbindelser mellom Dass-familien og Melhus, gjennom slektsforhold og på annen måte. La oss nevne noen av dem.

Relasjoner

Både Petter Dass' og Margrethe Andersdatters familier har sterke tilknytningspunkter til Trøndelag og nord-vestlandet. En rekke av deres slektinger bekledd sentrale stillinger i dette området gjennom mange år. Dass-familiens tilknytning hit blir ytterligere forsterket gjennom Anders Dass sitt giftermål (1704) med Rebecca Angell fra Trondheim og videre gjennom deres barn.

Kåre Hansen har i sin artikkel vist til slektsforholdet mellom presten Michel Melchiorson (Falch) i Melhus og Dass-familien. Michel var fetter av Petter Dass sin mor Maren Falch. Hans tid som prest i Melhus strakte seg fra 1652 til 1660, først som kapellan, deretter som sogneprest. Michels datter Mille, tremenning med Petter Dass, ble gift med Peder Mentzen, en yngre bror av Oluf Mentzen. Peder Mentzen var kapellan i Melhus fra 1670 og etterfulgte sin bror som sogneprest i 1693.⁴¹

Men også Margrethe Andersdatters slekt har sine tilknytningspunkter til Melhus.⁴² Hans Efvartsen Meyer ble ca. 1642 fogd i Strinden og senere bosatt på Øye gård i Melhus. Den ene av hans tre prestesønner, Melchior Hansen Meyer (16 ** - 1686), ble prest i Selbu etter Svend Henriksen, gift med Margareta Andersdatter Bernhoft. Hun var en kusine av Petter Dass sin svigermor, Elisabeth Larsdatter. Deres datter, Riborg Svendsdatter, tremenning til Petter Dass sin kone, ble gift med sin fars etterfølger Melchior Hansen Meyer.

Når han dør, gifter hun seg på nytt med Mads Søfrensen Tybring som da hadde etterfulgt hennes tidligere svigerfar som fogd i Strinden og Selbu. De var bosatt på Øye gård i Melhus.⁴³ Denne Mads Tybring finner vi i første halvdel av 1680-årene som godsforvalter (hofkarl) hos Peder Tønder på Dønnes på Helgeland.⁴⁴ I samme tidsrom som han oppholder seg der, er det Petter Dass som betjener Dønnes kirke som tilhørte godset, i kraft av sin stilling som kapellan i Nesna. Mye kan tyde på at Mads Tybring og Petter Dass kjente hverandre.

⁴¹ Da Mille Melchiorson døde i (1684) kom det til krangel mellom de to brødrene om arven etter henne. Oluf Mentzen var stefar til sin brors avdøde kone. Riksarkivet, Norske Missiver T XIII 109a – 110a.

⁴² Margrethe Andersdatter Dass sine slektsforbindelser til Bernhoft-familien er beskrevet i Stamtavle over Slægten Bernhoft. Christiania, 1885.

⁴³ Tybring var sannsynligvis først gift med den yngste datter av sin forgjenger Hans Efvartsen Meyer.

⁴⁴ Svein Tore Dahl: Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660 – 1700. Trondheim 1999, s. 101 – 103.

Søster av Melchior Hansen Meyer, Riborg Hansdatter, blir i 1676 gift med sogneprest Oluf Mentzen i Melhus i hans andre ekteskap. En tredje fra denne søskenflokket var forøvrig Peder Hansen Meyer som var Petter Dass sin forgjenger i embetet som sogneprest i Alstahaug.

Det utviklet seg nære bånd mellom Angell-familien i Trondheim og Dass-familien. Lorentz Mortensen Angell (1626 – 1697), familiens stamfar i Norge, var i sitt andre ekteskap gift med Abel Jespersdatter, en kusine av Petter Dass. Noen angir også hans tredje kone, Margrete Pedersdatter, som kusine av Dass, noe som er mer usikkert.⁴⁵ Ved Lorentz Angells død skriver Petter Dass et sørgedikt som med sin personlige form gir uttrykk for at han har hatt et nært forhold til Angell.⁴⁶

Petter Dass sin sønn Anders blir i 1704 gift med Lorentz Angells datter fra andre ekteskap, Rebecca. Hennes halvbror, Albert Lorentzen Angell (1660 – 1705) hadde i 1699 engasjert Christen Henriksen Lyster (1677 – 1738) som huslærer til sine to sønner, Lorentz og Thomas.⁴⁷ Lyster ble i 1719 utnevnt til sogneprest i Melhus.

Den nære kontakten mellom Dass- og Angell-familiene blir styrket gjennom ekteskapet mellom Anders Dass og Rebecca Angell. Da Lorentz Angell døde i 1705, skrev Petter Dass en to-delt gravskrift som hyller den avdøde som en helt.⁴⁸ I denne familien hadde Christen Henriksen Lyster den sentrale rollen som familiens huslærer, og vi skal ikke se bort fra at han gjennom dette også har hatt nær kontakt med medlemmer av Dass-familien.

Christen Lyster døde i 1738, og med det var familiens tilknytning til Melhus forbi. Enken Dorothea Lemvig flyttet fra prestegården og ble få år etter gift med Ole Ross, kapellan i Orkdal, senere sogneprest i Klæbu.⁴⁹ Skulle en driste seg til å sette fram en hypotese om hvordan et portrett av Petter Dass er havnet i Melhus kirke via personlige relasjoner, er aksene Dass- Angell – Lyster en mulighet en ikke umiddelbart kan se bort fra.⁵⁰

Erichsens grunnlag for å kunne fastslå at bildet i Melhus var av Petter Dass.

I sitt arbeid med utgivelsen av Petter Dass' samlede skrifter, benyttet Andreas Emil Erichsen (1841 – 1913) en rekke informanter, både når det gjaldt å finne fram til upubliserte dikt av Petter Dass, og ikke minst når det gjaldt opplysninger om hans liv og levnet. De fleste av disse befant seg på Helgeland, og mye av innsamlingsarbeidet ble organisert av overrettssakfører Hilmar Krogh Møller. Møller, som sannsynligvis kjente Erichsen fra studietiden i Kristiania, var født i Molde og var bosatt på Tjøtta, i Nesna og på Sund i Hemnes før han flyttet sørover og ble byfogd i sin fødeby. Anton Christian Bang, teolog født på Dønna og senere kirkeminister og biskop i Kristiania, bidro med sine opplysninger til Erichsen. En annen var teologen, folkeminnesamleren, fotografen og jernbaneforkjemperen Ole Tobias Olsen som fra Kristiania tok sine kontakter til informanter på Helgeland og videreformidlet resultatene til Erichsen.⁵¹

⁴⁵ Se Arnt O. Åsvang: *Slekten Falch I. Brønnøysund* 1979, s. 21 – 22.

⁴⁶ Se Petter Dass: *Samlede verker*, bind I. Oslo 1980, s. 301 – 306.

⁴⁷ Ida Bull: *Thomas Angell : kapitalisten som ble hjembyens velgjører*. Trondheim 1992.

⁴⁸ Se Petter Dass: *Samlede verker*, bind I. Oslo 1980, s. 349 – 355.

⁴⁹ <http://www.disnorge.no/slektsforum/viewtopic.php?t=41810&sid=f7030de678383449a131a33ac6628274>.

⁵⁰ Dessverre finnes det ikke kjent noe offentlig skifte etter Christen Lyster. Eldste bevarte skifteprotokoll for Dalenes prosti begynner 1741.

⁵¹ A. E. Erichsens korrespondanse finnes i hans privatarkiv som oppbevares i Stavanger Byarkiv.

Med utgivelsen av Petter Dass' samlede verker sto Erichsen foran en re-lansering av en betydelig forfatter som hadde hatt en sterk posisjon blant folk, men som anno 1870 nok var kommet noe i skyggen i folks litterære bevissthet. Erichsen synes å ha vært svært opptatt av portretter. I hans arkiv finnes en mappe med flere hundre fotografier og stikk av kjente nordmenn fra kultur- og samfunnsliv. Han synes å ha drevet en systematisk innsamling, og han skrev ofte til kjente personer og ba om å få tilsendt deres portrett. Det er forståelig av flere grunner at han ved lanseringen av Petter Dass' skrifter også ville presentere dikterprestens ansikt.

Anno 1871 fantes det imidlertid ikke kjent noe portrett som var knyttet til Petter Dass sitt navn. Erichsen startet undersøkelser via sine kontakter på Helgeland, og snart dukket det opp opplysninger fra forskjellig hold.

Flere av H. K. Møllers informanter og andre henviser ofte til Dass-familien i Lurøy når det gjelder opplysninger om Petter Dass. Denne grenen av familien springer ut fra Petter Dass' bror Benjamin. Familien fikk i 1856 kongelig bevilling til å anta familienavnet Dundas(s).⁵² Gjennom flere generasjoner hadde familien vært bosatt i Lurøy og var de eneste representanter for Dass-slekten på Helgeland som i noen grad kunne betraktes som en enhet. Familien hadde også en sterk slektsbevissthet og hadde syn for å ta vare på både gjenstander og familietradisjoner.

Tidlig i 1873 skriver Anton Christian Bang til A. E. Erichsen med opplysninger om Petter Dass og hans diktning slik han hadde lært det å kjenne gjennom oppveksten på Dønna. Til slutt skriver han i et P. S.: "Om Portræt af Dass ved jeg intet. Maaske maa ved at henvende dig til Hr. proprietær Dundas i Lurø kunde du faa Oplysninger herom."⁵³

Men allerede halvannet år tidligere var medlemmer av Dass/ Dundas-familien blitt kontaktet med spørsmål om et portrett av Petter Dass kunne framskaffes.

I juni 1871 skriver arrestforvarer i Sandnessjøen Michael Brinchmann Dass⁵⁴ (1820 – 1905) til Erichsens informant Ole Tobias Olsen og beretter følgende: "Paa Skjei⁵⁵ her paa Alsten var en hel del Familie-Portræter af Dass's Familie, som samtlige nu ere reddede derfra, og er i familiens Besiddelse. Da gamle doktor Winther døde, kom der Folk til Skjei, som ikke satte Pris paa saadane Ting, men Brugte alle de store Portræter til Vindusrammer, hvorved de fleste er blevet meget læderet, og enkelte aldeles ødelagt, deriblandt Peder Dass og Kone, derimod hans Søn Anders Dass med Kone og flere Børn er i nogenlunde god Forfatning og eies nu af min Tante, Madame Eitran paa Andklakken; i min Besiddelse ere 3 Stikker, nemlig Peder Dass's Kone, men i en ynkelig Forfatning, da der ere flere huller i Lærredet, 2) Anders Dass's Kone, som var malet 2de gange, 3) en datter af Anders Dass, som døde ugift. [Sannsynligvis datteren Ane Cathrina, (1719 – 1731).] Da jeg for flere Aar siden hentede disse 3 Portræter fra Skjei, blev der mig sagt, at der oppe paa et Loft fandtes et til, som ogsaa var Tilfældet, men der var blot rammen og nogle Filler af Lærredet, saavidt at jeg kunde se Præstekraven; det var nemlig Peder Dass; hans Kone var dog saavidt, at jeg fandt at burde reddes i den stand det var."⁵⁶

⁵² For opplysninger om denne greinen av familien se Kåre Hasselberg: En gren av slekten Dass/Dundas i Norge – og spørsmålet om slektens herkomst, i Norsk Slekthistorisk Tidsskrift Bind XL – hefte 2, s. 146 – 171.

⁵³ Brev fra Anton Christian Bang til Erichsen 11.01 1873. Stavanger Byarkiv.

⁵⁴ M. B. Dass var 7. generasjon etter P.Ds bror Benjamin, sønn av Isach Jørgen Coldevin Dass.

⁵⁵ Gården Skei tilhørte i sin tid Alstahaug prestegård og var benyttet som enkesete. Gården ligger ca. 4 km sør for Alstahaug.

⁵⁶ Avskrift av brev fra M. B. Dass til Ole Tobias Olsen, datert Sandnes 9. juni 1871. Erichsens arkiv i Stavanger Byarkiv.

Det synes altså å ha eksistert et portrett av Petter Dass på gården Skei, men som M. B. Dass fant ødelagt. Opplysninger om dette portrettet dukker imidlertid også opp hos en annen kilde som i motsetning til Brinchmann Dass har sett portrettet.

Kirkesanger og lærer Hans Heitmann i Alstahaug (f. 1825) var en av flere som forsynte Erichsen med opplysninger om Petter Dass, både direkte og via Hilmar Krogh Møller. Sensommeren 1872 sender Krogh Møller to portretter til Heitmann. Det dreier seg sannsynligvis om et fotografi av portrettet i Melhus og en kopi av en trykt utgave av Petter Dass' dikt til sine sognefolk, hvor det var benyttet et stilisert tresnitt av en prest på forsiden. Møller mente en tid at dette kanskje kunne forestille Petter Dass, men det dreide seg kun om en tilfeldig illustrasjon. Heitmans svar til Møller kommer på avveie, og Erichsen mottar opplysningene som brevet inneholdt, for sent til å kunne ta dem med i sitt manuskript.⁵⁷

Heitmann forteller samme historie som M. B. Dass om "et Oliemaleri af benævnte P. Dass" som skal ha vært å finne på Skei, men som var blitt ødelagt. Heitmann kan imidlertid fortelle om en som har sett maleriet, og som overfor ham har beskrevet personens utseende. Hans kilde var Fordel Johannessen, bosatt på husmannsplassen Karveskjæret. Fordel Johannessen var født i 1789.⁵⁸ Heitmann skriver til Møller: "Af gamle Fordel Johannessen Karveskjæret hørte jeg, at han i sin Ungdom har set et Portræt af P. D. formentligt det paa Schei. Han beskrev Manden efter Portrætet, som en smuk Mand med rødldent, fyldigt Ansigt med lyst Haar og Skjeg. Dette synes jeg stemmer nogenledes overens med Deres Copi."

Vinteren 1871 skriver Andreas Erichsen til Andrea Koren i Bergen og etterspør opplysninger om dikterpresten. Fru Koren er født Dass, i 1805 i Lurøy, og er i 6. ledd etter Petter Dass sin bror Benjamin. Hun svarer Erichsen i brev datert 22. mars 1871 og forteller blant annet at "noget Portræt af Digteren har ikke existeret, saavidt mig bekjendt."⁵⁹ Det eneste hun vet å fortelle fra familietradisjonen er historien om bruken av sorte lapper i seilet på jektene til minne om Petter Dass.

Andrea Koren må så ha tatt kontakt med sin eldre søster Sara Kristine (1796 – 1885) som var gift med handelsmann Nils Eitran på Anklakkan like sør for Hestmannøy i Nordland. I brev av 1. juni 1871 skriver Andrea Koren på nytt til Erichsen og forteller hva hennes eldre søster på Helgeland har svart henne. Hun siterer fra brevet: "Jeg har hørt af Omtale, at der skal findes et Portræt af ham [Petter Dass] i Melhus Kirke. Sagnet forteller at Peder Dass kom engang derop paa sin Reise fra København, paa en Søndag under Forretningen, hvor han gik ind i Kirken og satte sig til at synge, og da skulle hans smukke Sangstemme vakt stor Opmærksomhed, og under sit Ophold der skulde han vinde saa megen Yndest, at de fik hans Billede til Erindring om ham. Saaledes har jeg hørt det, men om Fortællingen er sand, ved jeg ei; det maatte vedkommende [Erichsen] forhøre sig om."⁶⁰

Det er altså Sara Eitran, f. Dass, som formidler historien om at det skal finnes et portrett av Petter Dass i Melhus kirke, en historie eller et sagn som hun sier, som hun har hørt fortalt. Sagnet er interessant på flere måter. Det fortelles av et medlem av Dass-familien født så tidlig som i 1796. Historien tilhører sannsynligvis familietradisjonen. Også Sara Eitrans nevø, Michael Brinchmann Dass, bringer denne historien til A. E. Erichsen, men han tviler selv på den: "Jeg har hørt, at der i Melhus

⁵⁷ Tildragelsen er forklart i brev fra Krogh Møller til Erichsen 04.06 1873. Heitmanns brev til Krogh Møller er datert 18.10 1872. Begge brev i Erichsens arkiv i Stavanger Byarkiv.

⁵⁸ Opplyser å være 76 år i folketellingen i 1865.

⁵⁹ Brev i Erichsens arkiv i Stavanger Byarkiv.

⁶⁰ Ibid.

Kirke skal være et Portræt af en Prest Dass, men om det er Peders, er visst tvivlsomt, da han var Prest her paa Alstahaug til sin Død.’⁶¹

Det er sagnet som Sara Eitran forteller, sammenholdt med opplysningene om alder og tjenestetid på det uidentifiserte portrettet i Melhus kirke, som gir grunnlag for A. E. Erichsen til å fastslå at bildet må forestille Petter Dass.

Fortellingens innhold har sagnets karakter og kan tilsynelatende høres tvilsomt ut. Men sagnet er egenartet i den forstand at det ikke representerer noen spesifikk gruppe av vandresagn. Samme type fortelling er ikke kjent knyttet til andre steder eller personer, i motsetning til mange av de andre sagnene som fortelles om Hr. Petter. Det er heller ikke kjent andre nedtegnelser av dette sagnet fra 1800-tallet. De versjonene som fra midten av 1900-tallet er blitt publisert,⁶² må betraktes som varianter av historien som Erichsen publiserer i 1874. Det er også påfallende at sagnet knyttes til nettopp Melhus kirke. Mange andre alternativer burde være mer nærliggende i forbindelse med Petter Dass. Er dette bare en tilfeldighet, eller ligger det reelle opplysninger eller hendelser til grunn for denne stedsfastsettelsen? Så langt har ingen kunnet dokumentere en sannsynlig forklaring.

En variant av vadresagnet om Petter Dass sin reise til København for å preke for kongen, knytter Petter Dass til Nordre Dalernes prosti på en spesiell måte.⁶³ I 1670 ble det reist trolldomssak mot Lisbet Nypen og hennes mann Ole fra Leinstrand i Byneset sogn. Utfallet ble at Lisbet ble brent som heks i Trondheim, hennes mann ble halshugget. Parets sjelesørger var forøvrig Oluf Mentzen som i rettssaken kunne bekrefte at det gikk rykter om ekteparets trolldomskunster i bygda.⁶⁴ I sagnet som O. A. Øverland gjengir i sin bok om hekseprosessen, fortelles det at det er til Lisbet Nypen Petter Dass kommer når han skal ha raskest mulig skyss til København. Og på samme måte som Fanden opptrer som skysskar i andre varianter av sagnet, er det i dette tilfellet Lisbet Nypen som bringer Petter Dass til kongens by på sin sopelime.⁶⁵

En nesevis betraktning

Avslutningsvis i sin artikkel i *Heimen* : 2000 berører Kåre Hansen portrettene utseende. Som en forklaring på at de to prestene Oluf Mentzen og den antatte Petter Dass ser åpenbart forskjellig ut, lanserer han teorien om at bildet er overmalt og endret i ettertid. Noen kunstfaglig undersøkelse som kan bekrefte eller avkrefte dette, er ikke gjennomført. Videre viser Hansen til portrettet av Oluf Mentzens far, Mentz Christophersen Darre,⁶⁶ og mener å finne en likhet mellom ham og det antatte Dass-portrettet.

Flere kunstnere og andre som har hatt anledning til å betrakte diskusjonens portretter side ved side, finner det høyst urimelig at portrettene kan forestille samme person.⁶⁷ Uten at vi kan påberope oss kunst- og portrettfaglig kompetanse, drister vi oss likevel til å påpeke noen sentrale forskjeller mellom de to maleriene.

Oluf Mentzen framstår på portrettet fra 1666 som en tydelig mørk person. Han har mørkt hår og tilsynelatende brune øyne. Den andre personen har en annen ansiktsform, en høyere panne, han har rødlig hår, lys hudfarge og blå øyne. Vi går så

⁶¹ A. E. Eriksen: *Petter Dass's Samlede Skrifter, Første Del*. Kristiania 1874, fotnote s. XXXIII.

⁶² Se Kåre Hansen : 2000, s. 170.

⁶³ Etter gammel inndeling var Melhus og Byneset to av seks sogn i Nordre Dalernes Prost.

⁶⁴ Andreas Erlandsen: *Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift*. Christiania 1844 - 1855, s. 118.

⁶⁵ O. A. Øverland: *Lisbet Nypen : En Hekseproces fra Guldalen*. Kristiania 1896, s. 5 – 6.

⁶⁶ Bildet henger i Katedralskolen i Trondheim.

⁶⁷ *Trønderbladet* 16. mai 2000.

ytterligere til verks og ser på et ansiktstrekk som tradisjonelt er betraktet som framtreddende og sterkt arvelig: nemlig neseformen. Oluf Mentzen har en bred nese, både ved roten og i forkant. På det andre maleriet er nesen gjennomgående smal og tydelig krum.

Med utgangspunkt i at neseform kan være et sterkt familiært trekk gjennom flere generasjoner, er det interessant å se på neseformen hos forskjellige medlemmer av Falch-slekten. Vi tar utgangspunkt i Petter Dass sin oldefar på morsiden, lagmann i Trondheim Jacob Pedersen (1546 – 1643). Videre hans sønner Adrian Falch (1597 – 1682) og Peder Jacobsen Falch (1591 – 1643), Petter Dass sin morfar. Michel Melchiorson Falch (? - 1660) er fetter av Petter Dass sin mor. Lauritz Pettersen Falch (1636 – 1705) er Petter Dass sin onkel og Kirsten Pettersdatter Falch (1643 – 1718), hans tante. Petter Dass sin fetter Peder Jespersen (1647 – 1714) er tatt med, hans niese Rebecca Angell som ble gift med sin tremenning Anders Dass (1675 – 1736), sønn av Petter.

Disse portrettene viser representanter for Jacobsen- Falch-slekten gjennom fem generasjoner. En legger tydelig merke til at smale, krumme neser er et gjennomgående trekk hos de fleste. Størst avvik synes Petter Dass sin morfar å ha.

I forhold til å kunne fastslå identiteten til det antatte Petter Dass-portrettet, har denne sammenligningen ingen spesiell verdi som akademisk bevis. Sammenfallet er likevel slående og kan absolutt gi grunnlag for en hypotese.

Avslutning

På de foregående sidene har vi hatt til hensikt å utfordre det som er blitt beskrevet som en "betryggende" konklusjon når det gjelder å fastslå hvem det antatte Petter Dass-portrettet i Melhus egentlig forestiller. Vi mener å ha lagt fram kilder og argumenter som viser at å knytte maleriet til Oluf Mentzen ikke er riktig. Vi har argumentert for at vita-opplysningene på maleriet stemmer overens med det vi med størst mulig sikkerhet kan knytte til Petter Dass. Vi har dessuten vist at minst en kilde i Alstahaug som hadde sett et annet portrett av Hr. Petter på gården Skei, beskrev utseendet i betydelig samsvar med det vi leser ut av Melhus-portrettet. Videre har vi belyst spesielle momenter med sagnet som knytter et portrett av Petter Dass til Melhus kirke. Og endelig har vi sett at en smal, krum nese, slik personen på det antatte Dass-portrettet er utstyrt med, er et påfallende trekk hos medlemmer av Falch-familien gjennom flere generasjoner.

Ingenting av dette beviser til fulle at Melhus-portrettet virkelig forestiller Petter Dass. Men vi mener også at ingen så langt har lagt fram en fullverdig dokumentasjon som motbeviser det. Det antatte portrettet av Petter Dass i Melhus kirke framstår både som myte og mysterium. Det er fortsatt flere løse tråder å gripe fatt i om en vil forsøke å komme til bunns i gåten. Det første en da bør sørge for, er en grundig kunsthistorisk undersøkelse av alle forhold ved maleriet.